

אורית סקוטלסקי

רכזת תחום נחלים ומים, החברה להגנת הטבע

ציטוט

סקוטלסקי א. 2016. תכניות מים לנחלים – מחזון ליישום: צעדים מעשיים לשיקום זרימת המים בנחלי ישראל. *אקולוגיה וסביבה* 7(2). העתק

תכניות מים לנחלים – מחזון ליישום: צעדים מעשיים לשיקום זרימת המים בנחלי ישראל

May, 2016 17

גיליון קיץ 2016 / כרך 7 (2)

בקצרה

עד שנות ה-60 של המאה ה-20 עדיין היה אפשר ליהנות ממים זכים, ששצפו בנחלים לאורך החופים ובעמקים, לטייל בין מעיינות שנבעו בפניות חמד נסתרות ולשוטט בשרידי היישובים ההיסטוריים שהתבססו על מימיהם. לצערנו, משבר המים המתמשך בישראל הוביל לפגיעה אנושה בנחלים: ייבוש המעינות, זיהום המים בערוצים, והיעלמות של ערכי הטבע והנוף הייחודיים לנחלים. בשנים האחרונות מתחוללים שינויים מהותיים במשק המים, עם הקמת מתקנים להתפלת מי הים והקמת מערכות אספקת מי קולחים לחקלאות. השינויים הדרמטיים הללו יכולים לאפשר שיקום של מפלסי המים במקורות המים הטבעיים בישראל, וכן שיקום שפיעת המים במעינות ובנחלים שיובשו – לטובת הטבע ולטובת האדם.

בשנת 2000 החליטה ממשלת ישראל על הקצאת 50 מיליון מל"ק מים בשנה למטרות שיקום זרימת המים בנחלים. בהמשך להחלטה פרסמו בשנת 2003 המשרד לאיכות הסביבה ורשות הטבע והגנים מסמך מדיניות בנושא "זכות הטבע למים"^[4], המתמקד בצורכי המים הנדרשים לשיקום זרימת המים בנחלי ישראל. מסמך זה שימש פלטפורמה מקצועית מוסכמת למיסוד הקצאות המים לבתי הגידול הלחים ולנחלים. בשנת 2004 קיבלה מדיניות "זכות הטבע למים" משנה תוקף עם אישורו של תיקון מספר 19 לחוק המים^[3], שהופך את הטבע לצרכן של משאב המים, ומנחה את מנהל רשות המים לספק מים באיכות ובכמות הנדרשות לקיום מערכות טבע ונוף.

עם זאת, הקצאות המים לטבע הן מים המסופקים לשמורות טבע ולנחלים בצינורות. הקצאות המים הללו מהוות סוג של "אינפוזיה" להצלת הטבע בשמורות טבע שיבשו. מבחינת שמירת טבע, אספקת מים מצינורות היא פתרון דחק לשעת חירום בלבד, ואינה מספקת פתרון ראוי לשיקום נחלים.

הקצאות מים לטבע – לתכניות מים לנחלים

בשנים האחרונות, לאור השינויים המהותיים המתחוללים במצב משק המים, השתנו יעדי שיקום זרימת המים בנחלים. **כיום השאיפה היא לשקם, ככל הניתן, את שפיעת המים הטבעית במעינות.** השיקום נעשה על-ידי: צמצום שאיבת מי התהום באגנים ששפיעת מי המעינות בהם נפגעה מירידת מפלסים; פירוק מתקני התפיסה של המים שנבנו על מקורות הנביעה של המעינות, ושחרור מי המעינות לזרימה בנחלים; אספקת מקורות מים חלופיים לצרכני המים החקלאיים, השואבים כיום מים ישירות מהמעינות ומהנחלים.

הקצאות המים לטבע ומסמך "זכות הטבע למים" הובילו להחלטה אסטרטגית של המשרד להגנת הסביבה ושל רשות הטבע והגנים, לקדם **תכניות מים לנחלים**^[2]. מטרת תכניות המים היא להשיב את זרימת מקורות המים הטבעיים לטבע באופן שמאפשר למערכות האקולוגיות בנחלים לשוב ולהתקיים. תכניות המים נערכות תוך התחשבות הן ביעדי השיקום האקולוגי והנופי של הנחל הן בצורכי הצרכנים החקלאיים באגן הנחל. בתכניות המים לנחלים נקבעים יעדי משטר זרימת המים בנחל מבחינת כמויות ואיכויות,

וכן נקבעים פעולות ואמצעים, הנדרשים לשיקום זרימת המים בנחל באופן שיאפשר שיקום ערכי הטבע. תכנית מים לנחל כוללת תיאור מקורות המים הטבעיים באגן הנחל בעבר וכיום; אפיון של בתי הגידול הלחים (המצויים והרצויים) לכל אורך הנחל, והגדרת יעדי השיקום האקולוגי וההידרולוגי; פירוט האמצעים ההנדסיים, התפעוליים והאסדרתיים הנדרשים כדי להגיע למשטר ההידרולוגי הרצוי לשיקום המערכת האקולוגית בנחל.

שמונה תכניות מים לשמונה נחלים מרכזיים בישראל כבר מוכנות ליישום.

התכניות הללו מציעות פתרונות רגילים ויישומיים לשיקום שפיעת המים בנחלים, תוך אספקת מים חלופיים לצרכנים החקלאיים (טבלה 1). לפיכך, בתוך שנים ספורות ניתן לשקם את זרימת המים בנחלים הללו, וכן להשלים הכנת תכנית-אב לאומית להשבת המים לטבע.

טבלה 1. נקודות מרכזיות בשמונה תכניות מים, המיועדות להשיב שפיעת מים טבעית לנחלים ולאפשר שיקום של המערכות האקולוגיות בבתי הגידול הלחים

הנחל	בעיות מרכזיות בנחל כיום	פתרונות מציעים בהכנייה המים	סטטוס תכנית המים
נחל געתון	עיינות כבדי תפוסים לחקלאות	הקמת מערכות לאספקת מים חלופיים לחקלאות ושחרור מים המעיינות לזרימה בנחל - עד פאתי נהרייה	התכנית מוכנה לשיפוט ברשות המים
נחל נעמו	שפיכת המעיינות הטבעית (כ-50 מלמ"ק בשנה) יבשה בתוצאה משאיבה אינוטובית של מי תהום באגן; שפודות עין אפק נשפעת כיום על הקצאות מים זמנות מקידוח סמוך	שיקום שפיעת המים במעיינות בשמורה; שיקום זרימת המים האיתנה לאורך הנחל בכמות המתאימה ליעדי השיקום האקולוגי והתיירותי (בערך שליש מספיקת המים ההיסטורית: כ-15 מלמ"ק בשנה); טיפול בטי הפלט של ברכות הדגים והפסקת הרמת מים מזהמים לנחל	התכנית מוכנה לשיפוט ברשות המים
נחל ציפורי	מי המעיינות הזורמים באופן טבעי בנחל ציפורי נשאבים, לכל אורכו, למטרות חקלאות באגן הנחל	שחרור כל מי המעיינות לזרימה בנחל והפסקת שאיבת המים (הלא חוקית) מהאפיק; הקמת תשתיות לאספקת מים של מים שוליים לחקלאים, הנשעים כיום על מי הנחל	התכנית מוכנה לשיפוט ברשות המים
נחל קישון	יוקת, הסדרת אגן הנחל לחקלאות, הורדת מפלס מי התהום והזרמת שכבים תעשייתיים לאפיק כענף קשות בערכי הטבע שאפיינו את הנחל	התכנית מתרכזת בקטע המרכזי, האיתן, של הנחל - מאגם ברוך עד המיבור עם נחל ציפורי. תוכנית זרימה איתנה של 15 מלמ"ק בשנה (תמהיל מי מעיינות ומי הכינרת); יישור מעיינות אחרים, וסופקו מים חלופיים לצרכנים החקלאיים	התכנית אושרה, בשלבי ביצוע
נהר הירדן הדרומי	שימוש מוגבר במים מצד ישראל, סוריה וירדן מצמצם את כמות המים בנהר - מכי 1,200 מלמ"ק בשנה במלחות של כ-400 מ"ג כלור לליטר, לכ-20 מלמ"ק בשנה של מים מליחים (מי המוביל המלוח) ומזהמים משפכים	הרמת עד 40 מלמ"ק בשנה של מי הכינרת במורד נהר הירדן כדי להחליף את מליחות המים לרמה הפחותה מ-1,000 מ"ג כלור לליטר; שחרור חלק ממי המעיינות התפוסים בעמק המעיינות; התחלת חלק ממי המעיינות המלוחים (המוביל המלוח) ויצירת אגן שיקום למי הרוכז	התכנית בתהליכי שיפוט ברשות המים
נחל חדרה	הנחל נוקו, יובש, זיהום, והפך למטרד סביבתי; לאורך הנחל הוקמו סכרים רבים המשמשים לאיגום ולשאיבה של מים לצורכי חקלאות; הסכרים מייבשים את אפיק הנחל, קוטעים את זרימת המים הרציפה לאורכו, ופוגעים במערכת האקולוגית	שיקום שפיעת המים הטבעית בנחל על ידי הסרת סכרים (חוקיים ולא חוקיים) והסדרה מחדש של הפקת המים לחקלאות; סיום הצאת המזהמים מהנחל	התכנית מוכנה לשיפוט ברשות המים
נחל חבור	מרבית מי המעיינות בנחל תכנסו לצורכי חקלאות	יוקמו תחישות מפעלים להשבת מי המעיינות לנחל - כולל לאספקת מים חלופיים לצרכנים החקלאיים ולשחרור מי המעיינות לזרימה בנחל	התכנית אושרה, אך הביצוע מתעכב בגלל חסמים תקציביים
נחל חרוד	כל מי המעיינות בעמק חרוד מנוצלים להשקיה חקלאית ולבריכות הדגים; הנחל יבש, זורמים רק מים מזהמים מבריכות הדגים	טיפול בטי הפלט של ברכות הדגים בהתאם לתקנות המדגים המקודמות בכנסת; השבת "מים חיים" לזרימה בקטע איתן של הנחל - הרמת חלק מהמים של עין חרוד, עין חונה, ועין חסידה לזרימה בנחל, ואספקת מים מתפלים לצרכנים החקלאיים	התכנית אושרה, אך הביצוע מתעכב בגלל חסמים תקציביים

טבלה 1 נקודות מרכזיות בשמונה תכניות מים, המיועדות להשיב שפיעת מים טבעית לנחלים ולאפשר שיקום של המערכות האקולוגיות בבתי הגידול הלחים

נוסף על התכניות המוצגות בטבלה, מתוכננות עוד שתי תכניות מים חשובות לקידום **בשנה הקרובה**: תכנית מים לנחלי מעלה אגן הכינרת (כולל נחלי מקורות הירדן, מורדות הגולן ומעיינות הדופן בעמק החולה) ותכנית מים לנחל תנינים.

צעדים נחוצים ומעשיים יכולים להוביל בתוך שנים ספורות לשיקום זרימת המים בנחלים חשובים ומרכזיים במדינת ישראל.

שיקום הנחלים ובתי הגידול הלחים הוא מטרה חשובה, לא רק לקיום מערכות אקולוגיות בריאות, אלא גם לשימור היסטורי של אתרים ייחודיים, לחיזוק החקלאות, להגדלת התיירות, ובעיקר לשיפור איכות החיים של אזרחי מדינת ישראל.

למרבה הצער, תכניות המים שהוכנו בשנים האחרונות, כמעט שאינן מקודמות כיום בוועדות השיפוט של רשות המים, ולא זוכות לתקצוב במסגרת תקציבי משק המים. היות שכן, מצב זרימת המים בנחלי ישראל ממשיך להתדרדר. בימים אלה פרסמה החברה להגנת הטבע חוברת המסכמת את היעדים המרכזיים משמונה תכניות מים לנחלים, וקראה למשרד האנרגיה והמים ולרשות המים להתגייס לשיקום זרימת המים בנחלים [1]. אימוץ ההמלצות של תכניות המים ויישומן יובילו לזרימת מים חיים בנחלים מרכזיים, לטובת הטבע ולטובת הציבור בישראל.

עין יזרעאל, המזין את נחל חרוד, סבל מהתייבשות לאורך תקופות ארוכות, בגלל ירידה במפלס מי התהום שמהם נובע המעיין. בתמונה: התחלת הזרמת מים מליחים מקידוח סמוך. מי הקידוח מוזרמים למעיין במקום השפיעה הטבעית, כהקצאת מים לטבע במסגרת חוק "זכות הטבע למים". 9.9.2014 | באדיבות אביתר אסף

מקורות

1. החברה להגנת הטבע. 2016. שלוש שנים – שמונה נחלים: צעדים מעשיים לשיקום זרימת המים בנחלי ישראל.
2. המשרד להגנת הסביבה. 2016. מדריך להכנת תכניות מים לנחלים – מחזון למעשה. המשרד להגנת הסביבה, רשות המים, ורשות הטבע והגנים.
3. כנסת ישראל. חוק המים (תיקון מס' 19). התשס"ד-2004.
4. שחם ג. 2003. זכות הטבע למים – דרישות מים עבור גופי מים ובתי גידול לחים – מסמך מדיניות. הוגש למשרד לאיכות הסביבה ולרשות

